

Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης

Τόμ. 15 (2000)

Κόμματα και δημοτικές εκλογές: Η ανασυγκρότηση μίας μακρόβιας σχέσης

Χρήστος Λυριντζής

doi: [10.12681/hpsa.15168](https://doi.org/10.12681/hpsa.15168)

Copyright © 2017, Χρήστος Λυριντζής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Λυριντζής Χ. (2017). Κόμματα και δημοτικές εκλογές: Η ανασυγκρότηση μίας μακρόβιας σχέσης. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 15, 7-23. <https://doi.org/10.12681/hpsa.15168>

ΚΟΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ

Η ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΜΙΑΣ ΜΑΚΡΟΒΙΑΣ ΣΧΕΣΗΣ

Το άρθρο, με βάση την εμπειρία των δημοτικών εκλογών του 1998, συζητά τη σχέση κομμάτων και Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Τ.Α.). Επιχειρείται μια ιστορική ανάλυση της λειτουργίας των κομμάτων κατά τις δημοτικές εκλογές, καταγράφεται η εξάρτηση των τοπικών αρχών από τα κόμματα και εν συνεχεία εντοπίζονται τα νέα στοιχεία που προέκυψαν από τις πρόσφατες δημοτικές εκλογές. Αναπτύσσεται το επιχείρημα ότι αλλάζει ο ρόλος των κομμάτων και μειώνεται η επιρροή τους στο τοπικό επίπεδο. Οι εν λόγω εξελίξεις ερμηνεύονται στο πλαίσιο των θεσμικών αλλαγών στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Οι εξελίξεις στα ελληνικά κόμματα εξετάζονται μέσα από το αναλυτικό πρότυπο του κόμματος «καρτέλ».

Η εγκαθίδρυση το 1844 στο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος αντιπροσωπευτικών-κοινοβουλευτικών θεσμών σηματοδοτεί μεταξύ άλλων και την επέκταση του πολιτικού αγώνα στο επίπεδο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Παρότι οι εκλογές για το εθνικό κοινοβούλιο συνήθως μονοπωλούν το ενδιαφέρον, θα ήταν σοβαρό λάθος να παραβλέψουμε την πολιτική σημασία των δημοτικών εκλογών και τις διαπλοκές μεταξύ εκλογικών αντιπαραθέσεων σε τοπικό και εθνικό επίπεδο. Η σημασία του πολιτικού ελέγχου της τοπικής αυτοδιοίκησης γίνεται αμέσως αντιληπτή, και ο αγώνας για τα δημοτικά αξιώματα αποκτά ιδιαίτερη σημασία με συνέπεια οι δημοτικές εκλογές να συνιστούν πεδίο έντονων πολιτικών συγκρούσεων. Γίνεται δηλαδή σαφές ότι η δημοτική εξουσία σε συνδυασμό με τους προϋπολογισμούς των δήμων μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως σημαντικά ερείσματα για την πολιτική σταδιοδρομία γενικότερα. Στο βαθμό που μια θέση στο κοινοβούλιο αποτελεί βασικό

* Αναπληρωτής καθηγητής πολιτικής επιστήμης στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών.

στόχο κάθε πολιτικής σταδιοδρομίας, ο έλεγχος της τοπικής αυτοδιοίκησης διευκολύνει σημαντικά την επίτευξή του. Η δημορχία ευνοεί και ενισχύει την ανάπτυξη και διεύρυνση πελατειακών δικτύων, τα οποία είναι απαραίτητα για την εκλογή στο κοινοβούλιο. Κατά συνέπεια, ο αγώνας για το δημοτικό αξίωμα είναι άμεσα συνδεδεμένος με τη διεκδίκηση βουλευτικής έδρας, και θα ήταν ελλιπής η μελέτη της νεότερης ελληνικής πολιτικής ιστορίας χωρίς την παράλληλη ανάλυση και έρευνα των δύο επιπέδων.¹

Ιστορικά, η πορεία των αντιπροσωπευτικών θεσμών στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται από τη στενή σχέση και αλληλεξάρτηση μεταξύ δημοτικών και βουλευτικών εκλογών. Πρόκειται για την ανάπτυξη ενός πολιτικού συστήματος όπου η εναλλαγή στο δημοτικό και βουλευτικό αξίωμα συγκροτεί ένα κύκλωμα, ώστε η κατοχή τού ενός αξιώματος να διευκολύνει τη μετάβαση στο άλλο ενισχύοντας τα τοπικά κομματικά συστήματα του 19ου αιώνα. Από τον Καλλιφρονά στον Μερκούρη (αμφότεροι αντιπροσωπεύουν μεγάλες πολιτικές οικογένειες) και τους σημερινούς πολιτικούς, η σύγχρονη πολιτική ιστορία χαρακτηρίζεται από τη στενή σχέση και αλληλεξάρτηση των δύο επιπέδων. Σχεδόν όλοι οι τοπικοί ηγέτες, βουλευτές, ενίοτε και οι κομματάρχες καταλαμβάνουν δημοτικά αξιώματα.² Με τη συγκρότηση κατά τον εικοστό αιώνα εθνικών κομμάτων, ο αγώνας για το δημοτικό αξίωμα μετατρέπεται και σε κομματική αντιπαράθεση. Ενώ, δηλαδή, κατά τον δέκατο ένατο αιώνα η πολιτική διεξάγεται κυρίως σε επίπεδο προσωπικών ή φατριακών ανταγωνισμών που περιορίζονται κυρίως στο τοπικό-επαρχιακό επίπεδο, η ανάπτυξη των κομμάτων εντάσσει τις δη-

1. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε αντίθεση με το ενδιαφέρον που προκαλούν οι βουλευτικές εκλογές, οι δημοτικές δεν αποτελούν αντικείμενο επιστημονικής ανάλυσης. Η ελληνική βιβλιογραφία για την τοπική πολιτική αντιπαράθεση και τις εκλογές στην τοπική αυτοδιοίκηση διαθέτει ελάχιστα έργα. Για τη βιβλιογραφία σχετικά με τον δέκατο ένατο αιώνα, βλ. το βιβλιοκριτικό άρθρο του Χ. Χατζηωσθήφ, «Δημοκρατία και πελατειακές σχέσεις. Τρεις πρόσφατες αναλύσεις της ελληνικής πολιτικής του 19ου αιώνα», *Μνήμων*, τόμ. 16, Αθήνα, 1994, σ. 167-197. Για τις σχέσεις Τ.Α. και κομμάτων, βλ. Θ. Τζώνος, *Τοπική Αυτοδιοίκηση και πολιτικά κόμματα*, Σάκουλας, Αθήνα 1988. Πρόκειται για βιβλίο νομικής οπτικής και έμφασης, το οποίο δίνει σημαντικά στοιχεία για τις σχέσεις πολιτικής, κομμάτων και Τ.Α.

2. Για τον αγώνα για τη δημοτική εξουσία στο τοπικό επίπεδο κατά τον δέκατο ένατο αιώνα, βλ. Χ. Λυριντζής, *Το τέλος των τζακιών*, Θεμέλιο, Αθήνα 1991, σ. 141-148.

μοτικές εκλογές στο πλαίσιο του κομματικού ανταγωνισμού.³

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να γίνουν ορισμένες διευκρινίσεις σχετικά με τη σχέση κομμάτων, πατρωνίας και τοπικής αυτοδιοίκησης. Ενώ δεν υπάρχει αμφιβολία για τη στενή σχέση μεταξύ κεντρικής κρατικής εξουσίας, κομμάτων και Τ.Α., υπάρχουν ωστόσο σημαντικές ποιοτικές διαφορές που χαρακτηρίζουν την ιστορική πορεία της εν λόγω σχέσης. Η υπό συζήτηση σχέση ξεκινάει με την έκδηλη προσπάθεια του νεοσύστατου –και υπό βαναρική ηγεσία– ελληνικού κράτους, να ελέγχει την τοπική αυτοδιοίκηση μέσα από μια περίπλοκη και ουσιαστικά έμμεση διαδικασία εκλογής των δημοτικών αρχών.⁴ Παρά τους περιορισμούς στη διαδικασία εκλογής δημοτικών αρχών, που ισχύουν με μικρές αλλαγές μέχρι το σύνταγμα του 1927, η Τ.Α. αποτελεί καθ' όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα πεδίο οξείας πολιτικής και κομματικής αντιπαράθεσης. Στο βαθμό που οι δήμοι εμπλέκονται στη δημοσιονομική διαδικασία, δηλαδή, στην ενοικίαση και είσπραξη φόρων σε συνδυασμό με τη δυνατότητα παροχών που προσφέρει η δημοτική αρχή, είναι προφανές ότι όλη η διαδικασία εντάσσεται σε πελατειακά δίκτυα και γενικότερα σε παίγνια εξουσίας.

Ωστόσο η κατάσταση που επικρατεί κατά τον δέκατο ένατο αιώνα διαφέρει ποιοτικά τόσο από αυτή του πρώτου μισού του εικοστού, όσο και από αυτή της μεταπολίτευσης. Κατά τον 19ο αιώνα μπορούμε να μιλάμε για πατρωνία και πολιτικό ανταγωνισμό και έλεγχο επί των δήμων, όμως ο έλεγχος ασκείται από τους τοπικούς πολιτικούς και τις ομάδες τους και όχι από κόμματα, τουλάχιστον με τη σημερινή έννοια του όρου. Τα συμφέροντα προσωπικοτήτων και των ομάδων τους στο τοπικό επίπεδο οριοθετούν τις σχέσεις πολιτικής και τοπικής αυτοδιοίκησης και όχι τα κόμματα, τα οποία αποτελούν χαλαρές και μεταβαλλόμενες ενώσεις με μικρή εμβέλεια και απήχηση σε εθνικό επίπεδο, και βέβαια με ανύπαρκτη οργάνωση. Η κατάσταση θα αρχίζει να αλλάζει με την έλευση του Ε. Βενιζέλου και την ισχυροποίηση και στα-

3. Η σημαντικότερη και συστηματικότερη μελέτη για την Τοπική Αυτοδιοίκηση στην Ελλάδα είναι: Ν.-Κ. Χλέπας, *Η Τοπική Διοίκηση στην Ελλάδα, Ο διαλεκτικός ανταγωνισμός της αποκέντρωσης με την αυτοδιοίκηση*, Σάκκουλας, Αθήνα 1999. Το βιβλίο παρουσιάζει αναλυτικά τόσο το νομικό πλαίσιο όσο και την ιστοριοπολιτική πορεία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

4. Βλ. την κλασική μελέτη του John Petropoulos, *Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο, 1833-1843*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1985, σ. 205-208.

θεροποίηση των κομματικών σχηματισμών σε εθνικό επίπεδο.⁵

Η ουσιαστική ωστόσο κυριαρχία οργανωμένων κομμάτων στην ελληνική πολιτική θα γίνει μετά τη μεταπολίτευση το 1974, οπότε τα κόμματα θα αναπτύξουν μαζικές οργανώσεις και ταυτόχρονα θα διεκδικήσουν προσβάσεις και έλεγχο τόσο στους κρατικούς μηχανισμούς όσο και στην τοπική αυτοδιοίκηση. Το τελικό αποτέλεσμα είναι ένα πολιτικό σύστημα που χαρακτηρίζεται από την πρωτοκαθεδρία των κομματικών ηγεσιών στο κεντρικό επίπεδο, ενώ στο τοπικό επίπεδο, τόσο στις βουλευτικές όσο και στις δημοτικές εκλογές, κύριο στοιχείο για την ανάδειξη και επιτυχία των υποψηφίων είναι η κομματική υποστήριξη. Οι υποψήφιοι λοιπόν, δεν εκλέγονται με βάση τις προσωπικές ιδέες ή ικανότητες, αλλά με βάση την κομματική ένταξη και υποστήριξη. Προσωπικότητα και ιδέες απλώς συμβάλλουν στην εκλογή κατά την οποία αυτό που ουσιαστικά διακυβεύεται είναι ποιο κόμμα θα ελέγχει τον δήμο. Οι δημοτικές εκλογές κατά την Τρίτη Ελληνική Δημοκρατία αποτελούν εμφανώς κομματικές αντιπαραθέσεις, και τα κόμματα εστιάζουν την προσοχή τους στην εκμετάλλευση των θετικών εντυπώσεων που προκύπτουν κυρίως από την επιτυχία των υποψηφίων τους στους μεγάλους δήμους της χώρας. Η επιτυχία ενός κόμματος στις δημοτικές εκλογές συνήθως θεωρείται προάγγελος εκλογικής επιτυχίας στις βουλευτικές, αν και αυτή δεν είναι πάντα εξασφαλισμένη.

Η διαρκώς ενισχυόμενη και επαληθευόμενη αλληλεξάρτηση κομμάτων και τοπικής αυτοδιοίκησης χαρακτηρίζεται συχνά ως αρνητικό φαινόμενο με βάση τη διαπίστωση ότι ο κομματικός εναγκαλισμός των τοπικών αρχών συνεπάγεται τον κεντρικό έλεγχο, έλεγχο από τα άνω προς τα κάτω, ο οποίος υποτάσσει τελικά τα τοπικά-δημοτικά συμφέροντα και προτεραιότητες στα κομματικά. Στην πράξη, το πρόβλημα εκφράζεται με την κομματική κηδεμονία

5. Το σύγχρονο ελληνικό κομματικό σύστημα συγκροτείται κατά τον εικοστό αιώνα με την ίδρυση του κόμματος των Φιλελευθέρων, η οποία σηματοδοτεί την ενίσχυση των κομμάτων σε εθνικό επίπεδο, την αύξηση της κομματικής πειθαρχίας και την κυριαρχία των κομματικών ανταγωνισμών σε όλα τα επίπεδα της πολιτικής ζωής. Ο εθνικός διχασμός επισφραγίζει την κυριαρχία των κομμάτων και τη σύγκρουση των κομματικά προσδιορισμένων παρατάξεων σε όλη την Ελλάδα. Βλ. σχετικά Ν. Μουζέλης, *Κοινοβουλευτισμός και εκβιομηχάνιση στην ημι-περιφέρεια*, Θεμέλιο, Αθήνα 1987· επίσης G. Mavrogordatos, *Stillborn Republic: Social Coalitions and Party Strategies in Greece 1922-1936*, Berkeley 1983.

των δημοτικών υποθέσεων. Τα δημοτικά συμβούλια μετατρέπονται σε μικρά κοινοβούλια όπου αντιπαρά τίθενται κομματικές δυνάμεις, με συνέπεια την αντιμετώπιση των τοπικών και περιφερειακών ζητημάτων με κριτήρια που υπακούουν σε κομματικές σκοπιμότητες. Η μετατροπή των δημοτικών εκλογών σε μικρογραφία των βουλευτικών σημαίνει επίσης την ευνοϊκή αντιμετώπιση από το κράτος και το Υπουργείο Εσωτερικών των δήμων που ελέγχονται από φιλικές προς την κυβέρνηση δυνάμεις. Επιπλέον, η επιλογή των υποψήφιων δημάρχων γίνεται με κομματικά κριτήρια, και συχνά μέσα από κομματικές διαδικασίες. Το αποτέλεσμα είναι οι δημότες να μην ψηφίζουν πρόσωπα ή πολιτικές προτάσεις για τις τοπικές κοινωνίες, αλλά κόμματα και τους υποψηφίους τους.

Με βάση τα παραπάνω στοιχεία δημιουργείται η εικόνα μιας έντονης αντιπαράθεσης μεταξύ κομμάτων και Τ.Α. Πρόκειται για φαινόμενο που έχει επανειλημμένα επισημανθεί και οφείλεται κυρίως στη συστηματική και συνεχιζόμενη προσπάθεια της κεντρικής εξουσίας, αφενός, και των κομμάτων, αφετέρου, να επιβάλλουν τις επιλογές τους και εν γένει να κηδεμονεύσουν το χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Πρέπει όμως να σημειωθεί και ένας επιπλέον χώρος τριβής ο οποίος έχει επίσης επισημανθεί. Πρόκειται για τις αρμοδιότητες των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης.⁶ Οι αρμοδιότητες –οι οποίες πρόσφατα διευρύνθηκαν– έχουν άμεση σχέση με την εξουσία που διαθέτουν οι δήμοι. Επιπλέον, και τούτο έχει ιδιαίτερη σημασία για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, η διεύρυνση των αρμοδιοτήτων παρέχει στους δημάρχους ευκαιρίες για την ανάπτυξη αυτόνομης πολιτικής δράσης και αυτοδύναμων πελατειακών δικτύων και, κατά συνέπεια, συμβάλλει με έμμεσο αλλά ξεκάθαρο τρόπο στην αυτονόμηση των δημοτικών αρχών από τον κομματικό έλεγχο. Αλλά επ' αυτού θα επανέλθουμε παρακάτω.

Συμπερασματικά, μια έκφραση του φαινομένου της κυριαρχίας των κομμάτων στην πολιτική ζωή είναι η διείσδυση τους στις διαδικασίες της τοπικής αυτοδιοίκησης και η επιβολή της κομματικής λογικής και των κομματικών προτεραιοτήτων στις δημοτικές εκλογές. Το φαινόμενο δεν αποτελεί ελληνική ιδιομορφία αλλά χαρακτηρισίζει, σε διαφορετικό βαθμό βέβαια, σχεδόν όλες τις ευρωπαϊκές κοινωνίες. Πρόκειται για τις πολυσυζητημένες αλλαγές

6. Βλ. Θ. Τζώνος, στο *ίδιο*, σ. 69-70.

στον τρόπο λειτουργίας και δράσης των σύγχρονων κομμάτων, οι οποίες θεωρείται ότι υπονομεύουν τη δημοκρατία και την ουσιαστική συμμετοχή οδηγώντας τα κόμματα σε κρίση.⁷ Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια παρατηρούνται τάσεις αλλαγής του γνωστού σκηνικού.

1. ΟΙ ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1998

Οι δημοτικές εκλογές του Οκτωβρίου 1998 σηματοδοτούν πιθανόν την αρχή του τέλους της στενής σχέσης κομμάτων και δημοτικών εκλογών, τουλάχιστον με τη μορφή που ξέραμε μέχρι σήμερα. Για πρώτη ίσως φορά τα κόμματα παρουσιάστηκαν σχετικώς ανίσχυρα, και έγινε φανερό ότι δεν μπόρεσαν να επιβάλλουν τις επιλογές τους. Οι συγκεκριμένες εκλογές βέβαια δε συνδέονται απλώς με τη χαλάρωση της κομματικής επιρροής, αλλά και με τον νέο θεσμό των εκλογών για το δεύτερο επίπεδο αυτοδιοίκησης (νομαρχίες). Η εν λόγω μεταρρύθμιση πρωτοεφαρμόστηκε το 1994, αλλά ακόμα και το 1998 δεν είχε γίνει πλήρως κατανοητή από το εκλογικό σώμα.⁸ Το αποτέλεσμα ήταν οι εκλογείς να ψηφίζουν κυρίως δημάρχους και όχι νομάρχες. Επιπλέον, η σημασία των δημαρχιών έχει αυξηθεί λόγω των αλλαγών (αναγκαστικές συνενώσεις) που εισήγαγε το σχέδιο «Καποδίστριας». Στο πολιτικό επίπεδο, που κυρίως ενδιαφέρει την παρούσα ανάλυση, το πολιτικό σκηνικό αλλάζει σε σχέση με το παρελθόν.

Το πρώτο σημαντικό νέο στοιχείο είναι η εμφάνιση ισχυρών τάσεων ανεξαρτητοποίησης από το κομματικό σύστημα. Πολλοί υποψήφιοι δήμαρχοι και οι συνδυασμοί τους όχι απλώς δεν επιδιώκουν κάποιο κομματικό χρίσμα, αλλά υπογραμμίζουν την ανεξαρτησία τους δηλώνοντας υπεράνω κομμάτων. Με πιο χαρακτηριστική την περίπτωση του δημάρχου Αθηναίων κ. Δ. Αβραμόπουλου, ο οποίος ανακοίνωσε μόνος την υποψηφιότητά του αρνούμενος κάθε υποστήριξη και κηδεμονία, σε πολλούς δήμους αρκετοί

7. Βλ. A. Panebianco, *Political Parties Organization and Power*, Cambridge University Press, Cambridge 1988, κυρίως σ. 262-274.

8. Για τις μεταρρυθμίσεις στο χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης, βλ. Π. Χριστοφιλοπούλου, «ΠΑΣΟΚ και Τοπική Αυτοδιοίκηση, οργανωτική δομή και πρακτικές», στο Μ. Σπουρδαλάκης (επιμ.), *ΠΑΣΟΚ: κόμμα, κράτος, κοινωνία*, Πατάκης, Αθήνα 1998, σ. 195-213. Βλ. επίσης Ν.-Κ. Χλέπας, *ό.π.*, σ. 346-370.

υποψήφιοι προσπάθησαν συστηματικά να δημιουργήσουν εικόνα ανεξαρτησίας, παρότι ήταν γνωστοί οι δεσμοί τους με συγκεκριμένα κόμματα. Για παράδειγμα, τόσο ο κ. Λαζαρίδης στη Θεσσαλονίκη όσο και ο κ. Φωτίου στον Πειραιά τόνισαν επανειλημμένα ότι δε δεσμεύονται από το κόμμα που τους υποστηρίζει (ΠΑΣΟΚ), και ότι λειτουργούν ως ανεξάρτητοι υποψήφιοι αντιπροσωπεύοντας όλους τους δημότες. Σε όλη τη διάρκεια της εκλογικής περιόδου ήταν σαφές ότι το κομματικό χρίσμα –που άλλες φορές ήταν απαραίτητο στοιχείο για την επιτυχία– αποτελούσε πλέον ένα δύσκολο φορτίο που αντί να προσελκύει, αποξένωνε τους ψηφοφόρους.

Ένα δεύτερο στοιχείο που χαρακτηρίζει τις εκλογές του 1988 είναι η συγκρότηση και η επιτυχής πορεία περιέργων συμμαχιών, οι οποίες αποκαλούνται από πολλούς ως «ανίερες». Η συμμαχία ΚΚΕ–Ν.Δ. στην Καρδίτσα και τον Βόλο, για παράδειγμα, ήταν επιτυχής. Αλλά και σε περιπτώσεις που δεν υπήρξε ξεκάθαρη συμμαχία από την αρχή, συχνά υπήρξε άτυπη υποστήριξη αριστερού ή δεξιού υποψηφίου από τα στελέχη και τους ψηφοφόρους της Ν.Δ. ή του ΚΚΕ αντίστοιχα.⁹

Το τρίτο στοιχείο που προκαλεί εντύπωση είναι η κάθοδος ως υποψηφίων στελεχών που ανοιχτά αμφισβητούν τις επίσημες κομματικές αποφάσεις. Πρόκειται για υποψήφιους που συχνά χαρακτηρίζονται «αποστάτες», και οι οποίοι επίσημα αμφισβητούν τις κομματικές ιεραρχίες και τις επιλογές τους. Η κάθοδος των εν λόγω υποψηφίων στις δημοτικές εκλογές αντιμετωπίζεται από το κόμμα τους ως εχθρική πράξη, δεδομένου ότι υπονομεύει τις πιθανότητες του υποψηφίου που επίσημα υποστηρίζει το κόμμα. Η περίπτωση του κ. Δ. Μπέη (ΠΑΣΟΚ) στην Αθήνα είναι η πιο χαρακτηριστική, αλλά το φαινόμενο επαναλαμβάνεται σε πολλές πόλεις. (Στην Πάτρα, για παράδειγμα, η Κα Σπηλιωτακάρα που υποστηρίζεται από τη Ν.Δ.).

Τέταρτο ενδιαφέρον στοιχείο των εκλογών του 1998 είναι η μαζική εμφάνιση νέων προσώπων στο πολιτικό προσκήνιο και η σχετική επιτυχής πορεία πολλών πρωτοεμφανιζόμενων υποψηφίων. Πρόκειται για άτομα σχετικώς νέα στην πολιτική –είτε με κριτήριο την ηλικία είτε με το χρόνο θητείας που έχουν στην πολιτική σκηνή– τα οποία αμέσως προσελκύουν το ενδιαφέρον των ψηφοφό-

9. Εξίσου βέβαια «ανίερες» θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν οι συμμαχίες με τις οποίες η Ν.Δ. κέρδισε μεγάλους δήμους στις δημοτικές εκλογές του 1996. Σε κάθε περίπτωση, ο χαρακτηρισμός χρησιμοποιείται συμβατικά για να δείξει μια πρακτική που, εκ πρώτης όψεως, ξενίζει.

ρων αλλά και των μέσων μαζικής επικοινωνίας. Ίσως η περίπτωση του κ. Σ. Βούγια (ΣΥΝ) στη Θεσσαλονίκη να είναι η πιο γνωστή, αλλά υπάρχουν πολλοί νέοι υποψήφιοι σε πολλές πόλεις, όπως για παράδειγμα στην Πάτρα και τη Λάρισα όπου εκλέγονται υποψήφιοι που διεκδικούν το αξίωμα για πρώτη φορά. Η επιτυχία των νεοεισελθόντων υποψηφίων σχετίζεται και με το φαινόμενο της αποτυχίας παλιών και καταξιωμένων πολιτικών στο χώρο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Στις εκλογές του 1998 καταγράφεται μια εντυπωσιακή αποτυχία δημάρχων με δύο ή και παραπάνω θητείες, και οι οποίοι εκλέγονται σε δήμους που θεωρούνται προπύργια της παρατάξεως που τους υποστήριζε. [Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο κ. Καραβόλας στην Πάτρα (ΠΑΣΟΚ), ο κ. Πιτσιώρης στο Βόλο (ΠΑΣΟΚ) και ο κ. Αθανασιάδης (ΠΑΣΟΚ) στην Καβάλα]. Εκ πρώτης όψεως, φαίνεται ότι υπήρξε κάποια κόπωση του εκλογικού σώματος με τους επί πολλά έτη διατελέσαντες δημάρχους. Η σχεδόν μαζική αποτυχία παλιών, δοκιμασμένων και καθιερωμένων στελεχών-δημάρχων έχει άμεση προφανώς σχέση με την ανάδειξη νέων προσώπων και τις γενικότερες αλλαγές που ήδη περιγράψαμε. Το θέμα είναι σημαντικό και θα επανέλθουμε παρακάτω. Προς το παρόν αρκεί να σημειώσουμε ότι οι εκλογές του Οκτωβρίου παρέχουν μια σειρά από νέα στοιχεία τα οποία συνιστούν ενδεχομένως μια αλλαγή του τοπίου και των όρων των δημοτικών εκλογικών αναμετρήσεων.

2. ΑΞΙΟΛΟΓΩΝΤΑΣ ΤΑ ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Δε θα πρέπει να υπάρχει αμφιβολία για το ότι οι εκλογές του Οκτωβρίου 1998 ταράζουν τα νερά στο τοπίο των δημοτικών αναμετρήσεων. Για πρώτη φορά γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι τα κόμματα μέχρι τώρα έλεγχαν και υπαγόρευαν το κλίμα και όριζαν τα πρόσωπα των δημοτικών εκλογών· δεν είναι πλέον σε θέση να συνεχίσουν να κάνουν το ίδιο. Έχουν είτε αδυναμία επιβολής των εκλεκτών τους στις τοπικές κοινωνίες, είτε αδυναμία ουσιαστικής υποστήριξης των υποψηφίων τους. Οι διαφωνούντες πληθαίνουν και μαζί με αυτούς εντείνεται η τάση απεξάρτησης των δημοτικών ζητημάτων και των δημοτικών εκλογών από την κομματική καθοδήγηση.

Στο βαθμό που οι ως άνω παρατηρήσεις υποδεικνύουν μια νέα πραγματικότητα, αυτή θα πρέπει να ενταχθεί σε ένα ευρύτερο ερ-

μηνευτικό σχήμα που συνδέει κόμματα και δημοτικές εκλογές. Μια πρώτη προσέγγιση του προβλήματος θα μπορούσε να γίνει στο πλαίσιο της γενικότερης κρίσης των κομμάτων που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες. Θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι αυτό που συνήθως αποκαλείται κρίση των κομμάτων, ουσιαστικά αποτελεί ένα βαθύτατο και αργό μετασχηματισμό του ρόλου και της λειτουργίας τους στα σύγχρονα κομματικά συστήματα. Πρόκειται για το τέλος του κλασικού κόμματος μαζών που πρότεινε εναλλακτικές προτάσεις στο εκλογικό σώμα, σε αντιπαράθεση με άλλες προτάσεις, και το οποίο λειτουργούσε με κάποια μικρότερη ή μεγαλύτερη κομματική πειθαρχία. Ο πολυσυλλεκτισμός μπορεί να οδηγή σε εκλογικές επιτυχίες, προκαλεί όμως και σοβαρά προβλήματα στη συνολικότερη λειτουργία του κόμματος καθώς και στην ποιότητα της δημοκρατίας της οποίας τα κόμματα υποτίθεται ότι είναι οι στυλοβάτες.¹⁰ Σε μια εποχή παγκοσμιοποίησης και αμφισβήτησης των παλιών πολιτικών σχημάτων, τα κόμματα παρακολουθούν τις εξελίξεις με απορία, αδύναμα να αρθρώσουν έναν ανανεωμένο και πειστικό λόγο. Στο βαθμό που οι παλιές αντιθέσεις και συγκρούσεις υποχωρούν, θα μπορούσαν τα κόμματα να υπερβούν τα παλιά πρότυπα και να προσφέρουν νέες ιδέες και προτάσεις. Με άλλα λόγια θα περίμενε κανείς να έχουν αφομοιώσει τις αλλαγές και να μπορούν να εκφέρουν λόγο για τα καινούρια προβλήματα, την ανεργία, την περιθωριοποίηση ή το περιβάλλον. Η προσαρμογή όμως στις νέες καταστάσεις είναι δύσκολη, αργή και χρονοβόρα. Επιπλέον δεν εγγυάται εκλογική επιτυχία, κάτι που κάνει τα κόμματα να αποφεύγουν τους νεωτερισμούς. Θα χρειαστεί, δηλαδή, ένα μεγάλο χρονικό διάστημα για να αφομοιώσουν τα κόμματα τα νέα διακυβεύματα και να αποκτήσουν νέο πολιτικό λόγο. Μέχρι τότε η πολιτική σκηνή είναι πιθανό να χαρακτηρίζεται από αύξουσα αποξένωση και απάθεια.

Το αποτέλεσμα είναι τα κόμματα να προσπαθούν με κάθε τρόπο να καλύψουν την απορία και την έλλειψη προτάσεων με αοριστία, ασάφεια και γενικά με κάθε μέσο που θεωρούν ότι είναι πρόσφορο για την κατάκτηση και διατήρηση της εξουσίας. Στο πλαίσιο λοι-

10. Ο Ο. Kirheimer είχε έγκαιρα κατανοήσει τις επιπτώσεις που θα μπορούσε να επιφέρει η λειτουργία του πολυσυλλεκτικού προτύπου, και προειδοποίησε ότι το κόμμα θα μπορούσε να εξελιχθεί σε ένα απλό όργανο άσκησης εξουσίας με ένα απάθες εκλογικό σώμα. Βλ. Ο. Kirheimer, «Ο μετασχηματισμός των κομματικών συστημάτων στη Δυτική Ευρώπη», *Λεβιάθαν*, τόμ. 11, 1991, σ. 103-104.

πόν της συνεχιζόμενης αναζήτησης νέων πολιτικών, οι παλιές και φθαρμένες πρακτικές, αλλά και τα παλιά και κουρασμένα πρόσωπα διέρχονται μεγάλη κρίση, η οποία μπορεί να εκφραστεί και με εκλογική αποδοκιμασία.

Η έννοια του «κόμματος καρτέλ» μπορεί να συμβάλει στην κατανόηση των υπό συζήτηση εξελίξεων και να προσφέρει ένα αναλυτικό πλαίσιο για τη σύνδεση των ελληνικών πρακτικών με τις διεθνείς εξελίξεις. Το κόμμα καρτέλ αποτελεί συνέχεια και μετεξέλιξη του μαζικού πολυσυλλεκτικού κόμματος και χαρακτηρίζεται από τα εξής επιπλέον στοιχεία: Πρώτον, μια ιδιαίτερη εξάρτηση από το κράτος και τις οικονομικές απολαβές που συνεπάγεται η σχέση με τους κρατικούς μηχανισμούς (εκτός από τις επιχορηγήσεις που προβλέπει ο κανονισμός της βουλής). Δεύτερον, μια σχέση αμοιβαίας εξάρτησης, κυμαινόμενη μεταξύ επιβολής και υποταγής, με τα μέσα μαζικής επικοινωνίας τα οποία καθίστανται οι αποκλειστικοί και ταυτόχρονα απαραίτητοι δίαυλοι επικοινωνίας με το εκλογικό σώμα. Τέλος, τα κόμματα καρτέλ είναι μεγάλα κόμματα εξουσίας, τα οποία βρίσκονται στην κυβέρνηση για μεγάλα διαστήματα και όλη η στρατηγική τους περιστρέφεται γύρω από την κατάκτηση και διατήρησή της.¹¹

11. Βλ. R. Katz - P. Mair, «Changing models of party Organization: The emergence of the Cartel party», *Party Politics*, τόμ. 1/1, 1995, σ. 5-25. Βλ. επίσης R. Katz - P. Mair (επιμ.), *How parties Organize*, Sage, Beverly Hills 1994, σ. 3-20. Πρέπει να σημειωθεί ότι η σχέση κράτους-κομμάτων δεν αποτελεί νέο φαινόμενο, αλλά έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τη σχετική βιβλιογραφία. Βλ. Μ. Σπουρδαλάκης, *Για τη θεωρία των πολιτικών κομμάτων*, Εξάντας, Αθήνα 1990. Επίσης C. Lyrantzis, «Political Parties in post junta Greece: A case of Bureaucratic Clientelism?», *West European Politics*, τόμ. 7, τχ. 2, Απρίλιος 1984, σ. 99-118.

Το νέο στοιχείο που συνεισφέρει η έννοια του «κόμματος καρτέλ» αφορά: α) την αλλαγή του ρόλου του κόμματος από υποστηρικτή των συμφερόντων των ψηφοφόρων του σε υποστηρικτή και μηχανισμό επιβολής κρατικών πολιτικών (κυρίως για κυβερνητικά κόμματα)· β) τη λειτουργία των κομμάτων με βάση μια ομάδα ηγετικών στελεχών που είναι επαγγελματίες πολιτικοί και που μετέχουν είτε ως κυβέρνηση είτε ως αξιωματική αντιπολίτευση (και άρα πιθανή κυβέρνηση) στην νομή της εξουσίας και των παροχών που αυτή συνεπάγεται. Με αυτή την έννοια και η Ν.Δ. είναι κοντά στο πρότυπο του κόμματος καρτέλ, στο βαθμό που πρόκειται για κόμμα εξουσίας, επανδρώνεται από επαγγελματίες, και οι στόχοι του και το πρόγραμμά του αποτελούνται από αυτονόητες γενικότητες που διευκολύνουν την κατάκτηση της εξουσίας. Παρόμοιες εξελίξεις στο ελληνικό πολιτικό σύστημα υπαινίσσεται το σύντομο αλλά περιεκτικό άρθρο του Α.-Ι.Δ. Μεταξά, «Συνγκλητικά κόμματα και αποσυνγκλητικές αντιστάσεις», *Το Βήμα*, 21.3.98.

Το κόμμα καρτέλ, δηλαδή, χρησιμοποιεί συστηματικά προς ίδιον όφελος την πρόσβαση στους κρατικούς μηχανισμούς, με αποτέλεσμα την αποξένωσή του από την κοινωνία πολιτών και τη σταδιακή ταύτισή του με το κράτος. Η πρόσληψη των κομμάτων ως εξουσιαστικών μηχανισμών ταυτισμένων με το κράτος ή έμμεσα συνδεδεμένων με αυτό, εξηγεί εν μέρει την αποξένωση του εκλογικού σώματος, και τις τάσεις αδιαφορίας και κυνισμού που χαρακτηρίζουν τις σύγχρονες κοινωνίες συμπεριλαμβανομένης και της ελληνικής.¹² Είναι συνεπώς αναμενόμενο οι πολίτες να εκφράζουν τη δυσαρέσκειά τους για τις κομματικές πρακτικές και να αναζητούν νέα πεδία έκφρασης και υλοποίησης των πολιτικών τους επιδιώξεων.

Το πρότυπο του κόμματος καρτέλ αποκρυσταλλώνει με τον καλύτερο τρόπο τις βαθιές αλλαγές στη φύση και τον τρόπο λειτουργίας των κομμάτων, και υποδεικνύει τις αντιφάσεις που έχουν να αντιμετωπίσουν. Συγκεκριμένα, τα σύγχρονα κόμματα πιέζονται και έχουν να αντιμετωπίσουν δύο αντικρουόμενες τάσεις. Από τη μια, τη σταδιακή ταύτιση με το κράτος και τους μηχανισμούς του (στο οποίο αποβλέπουν ως κόμματα εξουσίας) και την εξάρτησή τους από αυτό, και, από την άλλη, την πρόκληση του ανοίγματος στην κοινωνία πολιτών και της άμεσης σχέσης με τα προβλήματά της. Οι εμφανείς αλλαγές στην ταξική σύνθεση της εκλογικής βάσης των κομμάτων και η συνακόλουθη μείωση της επιρροής του ταξικού παράγοντα εκφράζονται με τον αναπροσανατολισμό των πολιτικών στάσεων και την αναδιάταξη των πολιτικών αξιών.¹³ Η μέχρι σήμερα εμπειρία –και η Ελλάδα δε διαφοροποιείται ως προς αυτό το σημείο– είναι ότι πρυτανεύει η κρατική λογική και πρακτική με συνέπεια την αλλοτρίωση των πολιτών και την κόπωση

12. Για την πολιτική απάθεια την αποξένωση και τον κυνισμό στην ελληνική πολιτική, βλ. Χ. Λυριντζής, «Κρίση πολιτικής(;), νέες πολιτικές τάσεις και οι δυνατότητες του εκσυγχρονισμού», στο Μ. Σπουρδαλάκης (επιμ.), ΠΑΣΟΚ: κόμμα, κράτος, κοινωνία, ό.π., σ. 75-87. Πρβλ. Π. Καφετζής, «Πολιτική κρίση και πολιτική κοινότητα», στο Ν. Δεμερτζής (επιμ.), *Η ελληνική πολιτική κοινότητα σήμερα*, Οδυσσέας, Αθήνα 1994.

13. Η συζήτηση περί «σιωπηλής επανάστασης» και οι σχετικές εργασίες του Inglehart αποτελούν την αφετηρία για τη σχετική πολύ ενδιαφέρουσα και συνεχιζόμενη διαμάχη στη βιβλιογραφία: βλ. R. Inglehart, *The Silent Revolution*, Princeton University Press, Princeton 1977. Βλ. επίσης, H. Kitschelt, «A Silent Revolution in Europe?», στο J. Hayward - E. Page (επιμ.), *Governing the New Europe*, Polity Press, Cambridge 1995, σ. 123-165.

και αδιαφορία του εκλογικού σώματος. Με αυτή την έννοια, και τα δύο μεγάλα ελληνικά κόμματα μπορεί να ιδωθούν ως λιγότερο ή περισσότερο κοντά στο πρότυπο του κόμματος καρτέλ, και αυτό ίσως βοηθάει στην κατανόηση της αρνητικής πρόσληψης των κομμάτων από το εκλογικό σώμα.

Η μετεξέλιξη των κομμάτων και η σχέση τους με το κράτος και την εξουσία οδηγεί σε ένα άλλο επίπεδο ανάλυσης που θα πρέπει να ληφθεί υπόψη για την κατανόηση των αλλαγών στις δημοτικές εκλογές. Πρόκειται για την οικονομική διάσταση των δημοτικών εκλογών, η οποία κατέστη ιδιαίτερα σημαντική μετά τις σχετικά πρόσφατα μεταρρυθμίσεις που έδωσαν νέες αρμοδιότητες στους δήμους. Οι δήμοι πλέον διαχειρίζονται σημαντικά ποσά, διεκδικούν κοινοτικά κονδύλια, αποφασίζουν για σημαντικά έργα και γενικά κατανέμουν πόρους με αποτέλεσμα να προκαλούν σοβαρές επιπτώσεις στις τοπικές κοινωνίες. Επιπλέον, οι δήμοι αποφασίζουν για θέματα πολεοδομίας, κυκλοφορίας, και δημοσίων έργων (για παράδειγμα δημοτικούς σταθμούς, χώρους στάθμευσης, σχολεία) και πολιτισμού, που κατά το παρελθόν ανήκαν στην αρμοδιότητα των υπουργείων. Οι δημοτικοί άρχοντες, αντιλαμβανόμενοι τη σημασία των νέων αρμοδιοτήτων είναι φυσικό να επιδιώκουν την απαγκίστρωση από τον έλεγχο των κομματικών μηχανισμών, οι οποίοι δε διαφέρουν και πολύ από τον κρατικό έλεγχο του παρελθόντος. Στο βαθμό μάλιστα που κράτος και κόμματα συνδέονται μέσω ενός πολύπλοκου μηχανισμού πελατειακών παροχών και αντιπαροχών, είναι αναμενόμενο να αναπτύσσεται κάποια αντίδραση η οποία να εκφράζεται με την τάση αυτονόμησης των δήμων.

Το αίτημα για ανανέωση της πολιτικής σκηνής είναι αυτόνομο και προέρχεται από τα κάτω. Καλύπτει σε δύο επίπεδα: το επίπεδο των προσώπων, το οποίο αφορά τους παλιούς και φθαρμένους δημάρχους και υποψήφιους δημάρχους· και ένα δεύτερο επίπεδο που αφορά την αλλαγή των πρακτικών και συγκεκριμένα την αλλαγή στις σχέσεις κηδεμονίας, ελέγχου και καθοδήγησης μεταξύ κομματικών ιεραρχιών και τοπικής αυτοδιοίκησης, ή αλλιώς κομμάτων και δημοτικών εκλογών. Είναι εύλογο το αίτημα για ανανέωση και αλλαγή του σκηνικού να γίνεται πιο έντονο και άμεσα αισθητό στο τοπικό επίπεδο, όπου εμφανίζονται πολύ έντονα οι ρωγμές του παλιού συστήματος. Η αναζήτηση του καινούριου μπορεί να πάρει πολλές μορφές, και στο επίπεδο των τοπικών

κοινωνιών οι εκλογές για την ανάδειξη δημοτικών αρχών προσφέρουν μια πρώτης τάξεως ευκαιρία για πειραματισμό και αμφισβήτηση των παλιών πρακτικών.

Μπορεί λοιπόν να ισχυριστεί κανείς ότι τα νέα στοιχεία που παρατηρήθηκαν στις πρόσφατες εκλογές δεν είναι αποτέλεσμα μιας τυχαίας εμφάνισης ηγετικών προσωπικοτήτων σε ορισμένα μέρη, ούτε συνέπεια μιας ξαφνικής εφεύρεσης νέων ιδεών και πολιτικών προταγμάτων. Αντίθετα, συνδέονται με μια βαθύτατη αλλαγή στο ρόλο και τη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων, και γενικότερα με την αλλαγή των όρων της πολιτικής αντιπαράθεσης. Πρόκειται για μια από τις επιπτώσεις της αμηχανίας των κομμάτων μπροστά στις νέες κοινωνικοοικονομικές αλλαγές και της ατέρμονης και χωρίς αρχές προσπάθειας για την κατάκτηση της εξουσίας. Τα ελληνικά κόμματα (αναφερόμαστε κυρίως στα δύο μεγάλα κόμματα), έχοντας υιοθετήσει σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό στοιχεία του κόμματος καρτέλ και έχοντας ταυτιστεί με το κράτος, αποξενώνονται από τις τοπικές κοινωνίες πολιτών και αυξάνουν την αδιαφορία για τις πολιτικές επιλογές. Τα κόμματα προσλαμβάνονται από τους πολίτες ως προεκτάσεις του κράτους και ως μηχανισμοί άσκησης εξουσίας και προώθησης συμφερόντων, άρα ως μη δυνάμενα να προσφέρουν ουσιαστικά στην υλοποίηση των στόχων των δήμων. Η συνέχιση ενός παιχνιδιού στο οποίο είναι σαφής η έλλειψη κανόνων και ιδεών και από το οποίο απουσιάζει η συζήτηση για τα ουσιαστικά προβλήματα, συγκροτεί το κατάλληλο έδαφος για τη δοκιμή νέων ιδεών και την ανάδειξη όσων έχουν, ή φαίνεται να έχουν, κάτι καινούριο να προσφέρουν. Η περίπτωση Αβραμόπουλου αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα απόπειρας συγκρότησης νέων πρακτικών.

Ο κ. Αβραμόπουλος, παρότι εξελέγη δήμαρχος Αθηναίων το 1994 έχοντας το χρίσμα του κομματικού υποψηφίου της Νέας Δημοκρατίας, ακολούθησε μια πορεία σταδιακής ανεξαρτητοποίησης από την κομματική κηδεμονία. Η προσπάθειά του να εμφανιστεί ως υπερκομματικός προασπιστής των γενικότερων συμφερόντων των Αθηναίων πολιτών στηρίχτηκε στην παρουσίαση και προσπάθεια υλοποίησης πολιτικών οι οποίες εμφάνιζαν το Δήμο ως ανεξάρτητο φορέα πολιτικής παρέμβασης. Ακολουθώντας μια πολιτική βασισμένη σε έργα άμεσα ορατά στους δημότες καθώς και σε πολιτικές παρεμβάσεις και σχόλια για όλα τα μείζονα θέματα που απασχολούσαν την κοινή γνώμη, ο κ. Αβραμόπουλος πέτυ-

χε να καθιερωθεί ως ανεξάρτητος και δυναμικός παράγοντας της ελληνικής πολιτικής ζωής. Η εμφανής προσπάθεια ανεξαρτητοποίησης του κ. Αβραμόπουλου διευκολύνθηκε σημαντικά από πολλούς παράγοντες. Πρώτον, ο Δήμος Αθηναίων προσφέρει πολλές δυνατότητες για τη συγκρότηση και ανάπτυξη μιας πελατειακής εκλογικής βάσης. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι οι περισσότεροι δήμαρχοι Αθηναίων ήταν ή έγιναν αργότερα βουλευτές.

Δεύτερο στοιχείο που διευκόλυνε τις κινήσεις του κ. Αβραμόπουλου ήταν οι εξελίξεις στο κόμμα που τον υποστήριξε, τη Νέα Δημοκρατία. Κατά την περίοδο 1994-98, η Ν.Δ. παρέμεινε στην αντιπολίτευση, άλλαξε δύο αρχηγούς και γενικά δημιούργησε την εντύπωση ενός κόμματος σε αναζήτηση ταυτότητας και ηγεσίας. Ο δήμαρχος Αθηναίων εκμεταλλεύτηκε την κατάσταση ώστε να προβάλει σιγά σιγά ως πιθανή εναλλακτική λύση στο πρόβλημα του κόμματος. Στο βαθμό που η ισχυροποίηση του Κ. Καραμανλή στην ηγεσία αποτρέπει ή αναβάλλει την πιθανότητα διεκδίκησης από τον ίδιο της ηγεσίας του κόμματος, ο κ. Αβραμόπουλος καλλιεργεί συστηματικά την πιθανότητα ίδρυσης νέου κόμματος. Τρίτο και ιδιαίτερο σημαντικό στοιχείο είναι η προσωπικότητα και το χάρισμα του κ. Αβραμόπουλου. Ο δήμαρχος Αθηναίων διαθέτει μια ιδιαίτερα ελκυστική προσωπικότητα, της οποίας η διακριτική γοητεία πείθει για την ειλικρίνειά της. Επίσης, διαθέτει το χάρισμα να αρθρώνει έναν ασαφή και γενικολόγο πολιτικό λόγο, διακριτικά κριτικό και ικανό να πείθει τουλάχιστον ως προς τις καλές του προθέσεις. (Φυσικά με δεδομένο ότι ο ίδιος γνωρίζει πολύ καλά ότι δεν πρόκειται να κληθεί άμεσα να εφαρμόσει κάποια πολιτική). Επιπλέον εκμεταλλεύεται στο έπακρο τις δυνατότητες των μέσων μαζικής επικοινωνίας προβάλλοντας κάθε δραστηριότητα, πράξη ή πρωτοβουλία, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.¹⁴

Ο συνδυασμός των ως άνω παραγόντων επέτρεψε στον κ. Αβραμόπουλο να οικειοποιηθεί το αίτημα για ανανέωση της πολιτικής ζωής και να αυτοπαρουσιαστεί ως ο καλύτερος εκφραστής του. Με προσεκτικές πολιτικές τοποθετήσεις και δίνοντας έμφαση στην ανάγκη για αναδιάρθρωση των πολιτικών δυνάμεων και στην α-

14. Θα μπορούσε κανείς να μιλήσει για έναν ιδιότυπο λαϊκισμό που εκπέμπεται από το λόγο του κ. Αβραμόπουλου. Ανεξάρτητα πάντως από την ανάδειξη ενός νέου λαϊκισμού, δε θα πρέπει να διαφύγει της προσοχής ότι σε μια (μετα-Παπανδρεϊκή) εποχή χωρίς χαρισματικούς ηγέτες, η προσπάθεια ανάδειξης ενός νέου χαρισματικού ηγέτη πιθανόν να είναι επιτυχής.

νανέωση των πολιτικών πρακτικών, ο κ. Αβραμόπουλος έδωσε το στίγμα ενός πόλου έλξης όλων των αποξενωμένων, απογοητευμένων και σε αναζήτηση του διαφορετικού πολιτών. Η ανοδική πορεία του δημάρχου Αθηναίων και η καθιέρωσή του δε σκόνταψε ούτε όταν βασικές πολιτικές επιλογές του –όπως ο έλεγχος της στάθμευσης των αυτοκινήτων στην πρωτεύουσα με τη δημιουργία ειδικών θέσεων στάθμευσης στο κέντρο της πόλης και την υποχρέωση καταβολής ειδικού τέλους– συνάντησαν σημαντικές αντιδράσεις. Είναι σαφές ότι ο κ. Αβραμόπουλος δεν κρίθηκε για το έργο του στο Δήμο Αθηναίων, αλλά από το γενικότερο πολιτικό στίγμα το οποίο εξέπεμψε και από την επιτυχημένη προσπάθειά του να εμφανιστεί ως φορέας νέων ιδεών και πρακτικών. Η εντυπωσιακή ευκολία με την οποία επανεξελέγη δήμαρχος το 1998 δείχνει την εξαιρετικά μεγάλη αποδοχή της εικόνας του και γενικότερα την απήχηση υποψηφίων που εκπροσωπούν –η εν πάση περιπτώσει πείθουν ότι εκπροσωπούν– κάτι νέο και διαφορετικό στη πολιτική σκηνή. Σε αυτό το πλαίσιο, λίγοι θα αμφισβητούσαν ότι η πολιτική πορεία του κ. Αβραμόπουλου θα έχει συνέχεια.¹⁵

3. Η ΑΝΑΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν και αναλύθηκαν στις παραπάνω σελίδες υποδεικνύουν μια τάση αλλαγής των όρων του πολιτικού ανταγωνισμού στις δημοτικές εκλογές. Οι αλλαγές στη δράση και τη λειτουργία των κομμάτων διευκολύνουν την αυτονόμηση της πολιτικής δράσης στο τοπικό επίπεδο και την απαλλαγή των δημοτικών εκλογών από τον ασφυκτικό κομματικό εναγκαλισμό. Προφανώς, η κομματική επιρροή δεν εξαφανίζεται αλλά εξακολουθεί να υπάρχει. Δεν είναι όμως πλέον ικανή να υπαγορεύει και την τελευταία λεπτομέρεια του σεναρίου των δημοτικών εκλογών.

15. Η κρίση στην περιοχή των Βαλκανίων και η επέμβαση των Νατοϊκών δυνάμεων στο Κόσοβο δημιούργησαν ένα νέο πολιτικό κλίμα αποσπώντας την κοινή γνώμη από τις μικροκομματικές εξελίξεις. Στο νέο αυτό πλαίσιο, κάθε προσπάθεια του κ. Αβραμόπουλου για ίδρυση νέου κόμματος που θα διεκδικούσε την ψήφο των εκλογέων στις Ευρωεκλογές του Ιουνίου θα ήταν παρακινδυνευμένη και ίσως ατυχής. Με διαφορετικό ίσως σκεπτικό απέφυγε τη συμπαράταξή του με τη Ν.Δ. του Κ. Καραμανλή, παραμένοντας δήμαρχος Αθηναίων, στερώντας έτσι τη Ν.Δ. από ένα ισχυρό πλεονέκτημα για τις εκλογές του Απριλίου 2000.

Το αποτέλεσμα είναι οι υποψηφιότητες και οι ανταγωνισμοί στις δημοτικές εκλογές να διαμορφώνονται με βάση τις τοπικές ιδιαιτερότητες και τους κατά τόπο συσχετισμούς δυνάμεων και όχι αποκλειστικά με βάση κομματικές υπαγορεύσεις. Είναι λοιπόν δυνατή η ανάδειξη νέων (με κάθε έννοια) υποψηφίων, οι οποίοι είτε ως ανεξάρτητοι είτε σε συμμαχίες μπορούν με αξιώσεις να διεκδικούν το δημοτικό αξίωμα. Πρόκειται μάλλον για το τέλος, ή, σε κάθε περίπτωση, την αρχή του τέλους της παντοδυναμίας των κομμάτων, τουλάχιστον στο τοπικό επίπεδο.

ΑΣ συνοψίσουμε τα χαρακτηριστικά στοιχεία της ως άνω αλλαγής: Πρώτον, καταγράφεται ενίσχυση των αρμοδιοτήτων των δήμων. Ένα θέμα που, όπως παρατηρήθηκε στην αρχή του άρθρου, ανέκαθεν προκαλούσε τριβές μεταξύ Τ.Α. και κομμάτων. Η ενίσχυση-αύξηση των αρμοδιοτήτων των δήμων ισχυροποίησε τη θέση των δημάρχων και τους έδωσε βάση για την πολιτική τους αυτονομία.

Δεύτερον, στο πλαίσιο των τοπικών κοινωνιών οι δημοτικές εκλογές προσφέρουν μια καλή ευκαιρία για συγκρότηση ομάδων, συμμαχιών και εμπλοκή στα παίγνια εξουσίας. Οι ικανοί πολίτες εύκολα αντιλαμβάνονται ότι όσο πιο ισχυρή και ανεξάρτητη είναι η τοπική τους βάση και επιρροή, τόσο καλύτερα και με πιο ευνοϊκούς όρους θα διαπραγματευτούν, εφόσον το επιθυμούν, την είσοδό τους στην κεντρική πολιτική σκηνή. Κατά συνέπεια, σε μια περίοδο που η πολιτική εν γένει και τα κόμματα ειδικότερα διέρχονται κρίση, είναι πολιτικά πρόσφορη η αυτόνομη παρουσία στο τοπικό πολιτικό επίπεδο.

Το τρίτο και σημαντικότερο ίσως στοιχείο αφορά τις αλλαγές και μετεξελίξεις στο χώρο των κομματικών συστημάτων. Η έννοια του κόμματος καρτέλ συμπυκνώνει τα νέα χαρακτηριστικά των κομμάτων, προσφέροντας ταυτόχρονα μια αναλυτική κατηγορία χρήσιμη για την έρευνα και κατανόηση των πρόσφατων πολιτικών εξελίξεων. Σε μια εποχή όπου η πολιτική αντιπαράθεση μεταφέρεται στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας, οι κομματικές ηγετικές ομάδες (ελίτ), αποτελούμενες από επαγγελματίες πολιτικούς συνωθούνται σε ένα ατελείωτο παιχνίδι δημοσιότητας. Οι δημοτικές εκλογές προσφέρουν μια ευκαιρία ανάδειξης και ταυτόχρονα ισχυροποίησης πολιτικών θέσεων. Δεδομένου ότι τα κόμματα προσλαμβάνονται πλέον ως μηχανισμοί άμεσα συνδεδεμένοι με το κράτος, και ως δίαυλοι επιβολής πολιτικών οι οποίες δεν είναι

πάντα προς όφελος των ψηφοφόρων, η εικόνα τους και η γενικότερη απήχηση και νομιμοποίησή τους διέρχεται κρίση. Η εξέλιξη και κρίση των κομμάτων λοιπόν, η οποία είναι άμεσα συνυφασμένη με την αυξανόμενη απάθεια και αποξένωση των πολιτών, παρέχει το ευνοϊκό εκείνο πλαίσιο για τη χαλάρωση του επί δεκαετίες πιεστικού εναγκαλισμού κομμάτων και δημοτικών εκλογών. Η παραπάνω ανάλυση, βέβαια, δε σημαίνει ότι οδεύουμε προς μια πλήρη και οριστική αυτονομία της Τοπικής Αυτοδιοίκησης από την κομματική κηδεμονία. Αντίθετα, οι πιέσεις, οι παρεμβάσεις και η εκ των άνω χειραγώγηση θα εξακολουθήσουν να διέπουν και να οριοθετούν τη σχέση κομμάτων και δημοτικών αρχών και εκλογών. Βρισκόμαστε όμως μπροστά σε σημαντικές αλλαγές σε σχέση με το παρελθόν, οι οποίες πιθανόν να σηματοδοτούν την αρχή μιας νέας κατάστασης.